

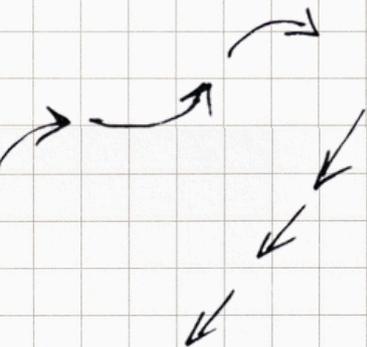
Туди готували —
означає бути вільними

10 КЛАС

ПОСІБНИК ЗІ СЦЕНАРІЯМИ УРОКІВ ОНОВЛЕНОГО ПРЕДМЕТА "ЗАХИСТ УКРАЇНИ"

MARCH

Тривога → УКРИТТЯ

Над сценаріями працювали:

Ганна Молодичук

тренерка та супервізорка предмета «Захист України», вчителька Соколівського опорного ліцею Жашківської міської ради Уманського району Черкаської області.

Михайло Борисевич

тренер та супервізор предмета «Захист України», вчитель «Міського юридичного ліцею наукового спрямування при Університеті митної справи та фінансів» Дніпровської міської ради.

Михайло Купчин

ветеран, тренер предмета «Захист України», керівник гуртка «Бойові Мурахи».

Катерина Сухоручко

тренерка та супервізорка предмета «Захист України», вчителька комунального закладу «Ліцей «Лідер» Кропивницької міської ради».

Тарас Пристацький

військовослужбовець, тренер предмета «Захист України», колишній вчитель ЦНПВ у Львові, а нині молодший сержант 13 БрОП НГУ «Хартія».

Передмова

Колеги, перед вами — збірка сценаріїв уроків, розроблена нашою командою відповідно до оновленої Модельної навчальної програми «Захист України. Інтегрований курс».

Підходячи до розробки кожного уроку, ми ставили собі ключове питання: «Що має на ньому відбутись з учнем та ученицею?». Ми прагнули, щоб підлітки не просто засвоїли інформацію, а відчували інтерес, набули реальних, життєво необхідних навичок і зрозуміли глибинний сенс своєї ролі як громадяни та громадянки України.

Саме тому ми зробили все можливе, щоб наші уроки були цікавими для підлітків: максимально мінімізували теорію і зосередилися на практичних відпрацюваннях у форматі інтенсивних тренінгових занять.

У цій збірці ви знайдете:

- Календарно-тематичне планування.
- Чіткі покрокові плани уроків для роботи в Осередках.
- Цікаві ігри та вправи для кращого засвоєння матеріалу.
- Презентації до кожного сценарію.

Ми пропонуємо викладати за двома підходами:

- **послідовний підхід:** дотримуючись логіки та структури модельної навчальної програми.
- **комбінований підхід:** об'єднуючи в одному тренінговому занятті теми різних модулів. Це дозволить учням та ученицям упродовж 4 або 8 уроків в Осередку знайомитись з різними модулями програми.

Для ми пропонуємо два різних підходи до формування календарно-тематичного плану: послідовний за переліком модулів в МНП та комбінований. Вибір за вами — адже лише ви, як педагоги, найкраще знаєте своїх учнів та учениць, розумієте їхній освітній запит та освітні потреби.

Ми розуміємо, наскільки напруженою є праця вчителя сьогодні. Наша мета — не додати вам роботи, а навпаки, забрати рутину і спростити підготовку. Ми сподіваємося, що отримавши ці готові, продумані та гнучкі сценарії, ви зможете звільнити свій час для найважливішого: для живого спілкування з учнями та ученицями, їхньої підтримки та адаптації матеріалу під потреби вашого класу. Дякуємо вам за щоденну відданість і за те, що робите цей важливий предмет кращим!

Ми прагнемо, щоб наші матеріали були максимально корисними та ефективними. Саме тому ми готові чути ваш зворотний зв'язок та вдосконалювати наші напрацювання разом з вами!

Свої зауваження, ідеї чи пропозиції ви можете надіслати нам:

- На електронну пошту: defenseofukraineteam@gmail.com
- Або анонімно, заповнивши коротку форму за посиланням:
<https://forms.gle/Lye6vSFbubGQ5d596>

Ваша думка надзвичайно важлива для нас. Дякуємо, що ви з нами!

ЗМІСТ

Психоемоційна безпека та організація простору.....	5
Урок 1-2. Взаємодія між громадянами / громадянками і державою у захисті країни..	6
Урок 3. Конституційний обов'язок. Військовий обов'язок.....	14
Урок 4. Територіальна цілісність держави. Національний спротив.....	24
Урок 5. Сектор безпеки та оборони України.....	36
Урок 6. Роль НАТО. Стратегічні партнери України у сфері безпеки. Коаліція демократичних держав у протистоянні авторитаризму	42
Урок 7. Волонтерський рух як складник підвищення спроможності Сил оборони. Способи реалізувати свій талант в обороні України.....	44
Урок 8. Адаптація суспільства до потреб військовослужбовців і військовослужбовиць та ветеранів і ветеранок війни, зокрема осіб з інвалідністю внаслідок війни	46
Домашні завдання до тренінгу 1	51

[Посилання на презентацію до тренінгу.](#)

10 КЛАС. ТРЕНІНГ № 1

ОСНОВИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ УКРАЇНИ

Психоемоційна безпека та організація простору

- **Оцінка емоційного фону класу:** на початку заняття запропонуйте учням та ученицям коротко поділитися настроєм («Одним словом: як ви почуваетесь сьогодні?»). Зверніть увагу на тих, хто мовчить або виглядає стривожено, щоб за потреби надати індивідуальну підтримку.
- **Вправа на заспокоєння (2–3 хв):** глибоке дихання. Попросіть учнів та учениць повільно вдихнути, подумки рахуючи до 4-х, затримати дихання — порахувати до 4-х, зробити видих — порахувати до 4-х, знову затримати дихання — також порахувати до 4-х. Повторіть 2–3 рази.
- **Коротка вправа на мовчання:** запропонуйте учням та ученицям заплющити очі та зосередитися на власних думках і відчуттях, «відпустити» зайві емоції.
- **Правила безпечного спілкування** (проговоріть їх на початку уроку):
Висловлюватися по черзі, не перебиваючи.
Поважати право інших на власну думку, навіть якщо вона не збігається з вашою.
Уникати жорстких політичних суджень і тримати фокус на фактах та емоціях.
- **Індикатори стресу, на які варто звернути увагу:**
Емоційні: занепокоєння, плач, дратівливість, апатія, надмірна збудженість.
Фізичні: прискорене дихання, тремтіння рук, м'язове напруження, почервоніння.
Поведінкові: уникнення контакту, зацикленість на темі, агресія, ізоляція.
- **Дія вчителя чи вчительки при виявленні ознак стресу:** зробити паузу, м'яко звернутися до учня чи учениці, запропонувати вийти на мить або перемикнутися на легшу вправу, забезпечити конфіденційність і підтримку.

Підготовка до нейродидактичного підходу (для вчителя, вчительки)

- **Чому «м'ясо» на старті?** Емоційний гачок. Мозок підлітка й підлітки краще реагує на емоційно насичену інформацію. Початок з яскравих кейсів активує лімбічну систему (емоції), що підвищує рівень дофаміну, посилює увагу та сприяє кращому запам'ятовуванню. Емоції — це «клей» для знань.
- **Чому симуляція дилем?** Активне навчання й проживання досвіду. Коли учень або учениця «проживає» ситуацію, ухвалюючи рішення, активуються ті самі нейронні мережі, що й у реальному житті. Це формує глибші нейронні зв'язки, ніж пасивне слухання. Це «навчання через дію» (learning by doing), надзвичайно ефективне для розвитку критичного мислення та емпатії.
- **Чому групова робота та презентації?** Соціальна взаємодія й вербалізація. Спільне обговорення, аргументація та презентація активують префронтальну кору (планування, аналіз, мовлення), а також соціальні аспекти навчання. Принцип «навчаючи інших, вчишся сам / сама» є одним із найефективніших.
- **Чому мультимодальність (відео, текст, онлайн-дошка)?** Мультимодальність — це використання кількох форматів подання інформації одночасно (наприклад, відео, тексту, звуку чи взаємодії на онлайн-дошці). Коли ми залучаємо різні органи чуття — зір, слух, дотик, — мозок працює активніше, утворюючи міцніші зв'язки. Це допомагає краще запам'ятовувати, розуміти й застосовувати інформацію на практиці. Онлайн-дошка, зокрема, створює відчуття спільної роботи й підвищує залученість.
- **Чому «амигдала / префронтальна кора» та дихальні вправи?** Практична нейронаука. Пояснення базових нейрофізіологічних процесів доступною мовою дає учням та ученицям інструменти для саморегуляції стресу, показуючи, що вміння керувати своїми реакціями — це тренована навичка, а не просто талант. Це дає відчуття контролю та практичної цінності знань.

Урок 1-2
Тривалість: 90 хв

Взаємодія між громадянами /
громадянками і державою у
захисті країни

Цілі

За результатами заняття учні та учениці мають:

- отримати ігровий досвід, коли потрібно обирати — грати у своїх індивідуальних інтересах чи вкладатися у спільне;
- побачити, які негативні наслідки має бажання мислити й діяти лише у власних інтересах та грати в індивідуальну гру коштом системи, що генерує спільні блага;
- відчувати цінність довіри, співпраці та командної роботи для досягнення спільного блага;
- побачити, що розбудова довіри — це дуже складний процес, який потребує великих зусиль, уміння відкриватися й переконувати та у певний спосіб ризикувати;
- зрозуміти, які можуть бути причини недовіри в суспільстві. Подумати, які передумови того, що громадяни й громадянки починають більше довіряти одне одному і державі. Побачити, які дії держави або окремих громадян і громадянок руйнують загальну систему довіри;
- зрозуміти, як різний розподіл благ серед громадян / громадянок створює різні передумови формування довіри в суспільстві.

Ключові питання уроку

Цей день побудований як занурення у теми безпеки, довіри та громадянської відповідальності. Учні та учениці крок за кроком переходять від знайомства та базових правил співпраці — до глибоких дискусій про державу, національний спротив і підтримку ветеранів і ветеранок.

Основна мета — дати не лише знання, а й досвід взаємодії, щоб кожен і кожна відчували: оборона країни починається з довіри, згуртованості й відповідальності.

Він дає:

- **досвід** довіри, співпраці, взаємопідтримки;
- **розуміння** національного спротиву і ролі громадян та громадянок;
- **цінності** поваги до ветеранів і ветеранок, єдності, готовності діяти;
- **мотивацію**: учні й учениці бачать, що навіть малі кроки мають сенс.

Кожен розділ цього документа — план окремого уроку, де ви знайдете не лише детальний опис, як його провести, а й додаткову інформацію з рекомендаціями, як до нього підготуватися. Радимо знайомитися з ними наперед, щоб урок пройшов якомога ефективніше.

Реквізит

1. Два кола зі стільців. Важливо, щоб у колах була однакова кількість учасників і учасниць, збережений віковий і гендерний баланс.
2. Підготовлені пакети з відповідною кількістю фішок для кожного учасника й кожної учасниці.
3. Дошка (фліпчарт), маркери.

Як підготуватися до заняття

Ви як вчитель чи вчителька можете підготуватися до цього заняття, заздалегідь переглянувши [запис гри «Дві держави»](#).

Дві додаткові людини наперед визначаються на роль держави — для модерування гри у кожній з двох команд.

Формат та структура заняття

Етап 1. Знайомство (25 хв).

Підготуйте заздалегідь аудиторію. Запропонуйте учасникам і учасницям сісти в коло з порожнім центром, щоб мати змогу дивитися одне на одного, та почніть із того, що зараз ви будете знайомитися.

Коротко розкажіть, про що предмет «Захист України», які знання та навички учні та учениці зможуть опанувати за два роки, наголосіть на важливості цього предмета і його зв'язку із сучасністю.

Запропонуйте учням і ученицям правила взаємодії: відповідати після підняття руки, не перебивати одне одного тощо. Запитайте в учнів і учениць, чи хочуть вони щось додати до цих правил.

Запропонуйте кожному й кожній по черзі назвати своє ім'я і прізвище, розповісти про те, які очікування вони мають від курсу.

Етап 2. Взаємодія між громадянами / громадянками і державою (65 хв).

Гра «Дві держави», розроблена Тимуром Демчуком, викладачем Демократичної школи «Майбутні».

Хід гри:

1. Об'єднуємося у дві команди та сідаємо у два кола: 8–17 людей в одному колі (гра розрахована на кількість учасників та учасниць від 16 до 34, але також можна збільшити й до 50, у такому разі двоє учасників та учасниць грають від імені однієї сім'ї, в якій спільний «бюджет»).
2. Модератор чи модераторка оголошує, що ми сьогодні будемо грати ролі громадян і громадянок двох різних держав. Ці дві держави існують окремо одна від одної й не можуть комунікувати між собою. Модератор чи модераторка оголошує свою роль — Світовий ринок.
3. На екран виводиться **Пам'ятка учасникам і учасницям**: Умови гри, Мета, Конституційні права та обов'язки громадян і громадянок.
4. Ведучий чи ведуча роздає кожному й кожній пакети з фішками «успіхів» залежно від типу держави (на дошці вони позначаються трикутником і колом — назви мають бути нейтральними за сприйняттям. Для простоти можна використати назви «Трикутник» і «Коло»).
5. На самому початку гри ніхто з учасників та учасниць не має знати, скільки в кого фішок «успіху» (пізніше вони можуть поділитися цією інформацією з іншими гравцями й гравчинями, але це буде їхнє особисте рішення).
6. На дошці записуємо загальну кількість фішок у державному бюджеті та кількість, розподілену між громадянами й громадянками. Якщо, наприклад, у кожній державі грає по 10 осіб, то 40 фішок розподіляємо між ними, а 40 — залишаємо у державній скарбниці.

Приклад розподілу «успіхів» між учасниками та учасницями на прикладі 20 людей (по 10 у кожному колі):

Команда «Трикутник» (державна з домінуванням олігархів, олігархинь та малозабезпечених):

1, 1, 1, 1, 1, 1, 2, 4, 12, 16 — 40 фішок загалом.

Команда «Коло» (державна із домінуванням середнього класу):

1, 2, 3, 3, 3, 4, 4, 5, 6, 9 — 40 фішок загалом.

Розподіл фішок для іншої кількості гравців і гравчинь зможе згенерувати ChatGPT на основі цих пропорцій.

1 рік = 1 раунд (рекомендована кількість раундів: 5–7).

Кожен раунд триває кілька фаз:

1. Модератор чи модераторка (Світовий ринок) оголошує та записує на дошці показник очікуваного зростання державної скарбниці. Це — сума, на яку державна скарбниця має збільшитися до кінця раунду. Якщо цього показника буде досягнуто, кожен громадянин і кожна громадянка отримують по одній додатковій фішці від Світового ринку. Початково це має бути середнє значення від кількості громадян і громадянок (5–6 фішок). На кожному наступному ході цифра має поступово зростати, імітуючи кризи на світовому ринку, а наприкінці — зменшуватися, імітуючи вихід світового ринку з кризи.

2. Держава з пакетом державного бюджету (40 державних фішок) обходить усіх громадян і громадянок. Кожен громадянин і кожна громадянка засовує руку в пакет і бере в держави «успіхи» — будь-яку кількість на власний розсуд.

3. Держава з пакетом державного бюджету вдруге обходить усіх. Кожен громадянин і кожна громадянка здає «успіхи» до держави (будь-яку кількість на власний розсуд).

4. Держава робить підрахунок, а громадяни й громадянки в цей час мають дві хвилини на обговорення майбутніх дій.

5. За результатами ходу, якщо держава не досягла цифри зростання, визначеної в першій фазі, то нічого не відбувається (немає бонусу від Світового ринку і немає штрафів).

6. Якщо ж у державі менше «успіхів», ніж було на початку року, то вона штрафує кожного громадянина й громадянку по одному «успіху» доти, доки не наповнить скарбницю до кількості, яка була на початку ходу.

7. Якщо держава отримала достатньо і більше «успіхів» відповідно до цифри зростання — Світовий ринок роздає кожному громадянину й громадянці по одному «успіху» додатково.

Можна застосовувати ще таке правило (за рішенням модератора чи модераторки): після завершення двох хвилин і протягом обміну з державою — **заборонені будь-які переговори!!! За порушення цього правила — штраф: один успіх.**

Результати гри:

На світлині нижче можна побачити результати 6 раундів гри двох команд. У першому раунді кожна команда мала по 45 фішок на руках у громадян і громадянок та 45 фішок у держави. Показники зростання від Світового ринку на кожен раунд були такі: 7, 6, 10, 9, 11.

За показниками на дошці можна побачити, що в ході гри в четвертому раунді громадянам і громадянкам держави «О» вдалося домовитися між собою, «скинутися» достатньою кількістю «успіхів» у державний бюджет і досягти зростання. Тож кожен і кожна отримали від Світового ринку по одному «успіху». В останньому раунді держава «О» також змогла досягти показників зростання.

За результатами підрахунку у держави «О» було 36 «успіхів» на руках у громадян і громадянок та 97 у держбюджеті (133 сумарно). У держави «Д» було 25 «успіхів» на руках і 93 у державному бюджеті (118 сумарно).

	45 / 45	45	58	59	69	79 93	25 118
	45 / 45	50	45 50	10 74	9 84	7 97	36 133

Про що є сенс говорити з учасниками та учасницями після гри:

Ключове питання наприкінці гри, з якого можна почати розмову: «Чому так сталося?». Обидві країни мали однаковий розподіл фішок між державою і громадянами та громадянками, обидві отримували однакові показники зростання від Світового ринку. Однак результати виявилися різні.

Якщо держава з більшою рівністю в суспільстві виграла, варто запитати: «Як ви думаєте, завдяки чому виграла / програла ця команда?». Це може бути хороша розмова, адже учні й учениці озвучуватимуть різні гіпотези: завдяки довірі, стратегії, гарному ставленню, конструктиву, хорошим, розумним людям тощо.

Після цього варто запитати, чому зазвичай саме ця команда виграє? Не може ж бути, що в ній завжди кращі люди, довіра, стратегія тощо. Так ви вийдете на фундаментальну різницю між державами — різний розподіл «успіхів». Варто наголосити, що в цій грі йдеться не лише про гроші, а й про інші атрибути успіху. І взагалі справа може бути не стільки в успіху, скільки у стані людини, адже ті, хто має лише один «успіх», часто почуваються погано, живуть у постійній загрозі, на межі.

Будувати нормальні стосунки, довіру, конструктив у будь-якій групі, спільноті (класі, підрозділі, бізнесі, школі, селі, місті, державі тощо) легше, коли якомога менша кількість людей почувається погано («погано» в широкому сенсі — економічному, психічному, моральному, фізичному, правовому тощо). Приклади тем, які можна розвивати після цієї гри:

- громадський контроль;
- довіра;
- відповідальність;
- домовленість;
- командність;
- «всі крадуть»;
- чесність;
- важливість включеності кожного й кожної;
- лідерство;
- вироблення розумної стратегії;
- ефекти довгострокових впливів, рішень;
- визнати, що тобі погано;
- «красти» заради важливого;
- індивідуальне і спільне;
- справедливість.

Пам'ятка учасникам і учасницям гри:

Загалом у грі є дві мети: стати успішним (або найуспішнішим) і побудувати успішну державу (найуспішнішу).

Проте, як і в житті, точну мету ви обираєте самі й самі відповідальні за неї. Ви можете обирати різні стратегії та моделі поведінки — від найщиріших домовленостей до повного ігнорування одне одного, від загальних угод до альянсів між декількома гравцями й гравчинями або й без жодних альянсів. Ваша доля та доля вашої держави у ваших руках :)

Ознайомтеся з короткими базовими правилами та умовами.

Конституційні права та обов'язки громадян і громадянок:

- Громадянин / громадянка має право не показувати свої «успіхи» іншим громадянам / громадянкам.
- Громадяни / громадянки мають право на спротив державі, якщо більшість громадян / громадянок вважатиме її несправедливою та корумпованою. Результат спротиву: скарбницю — на стіл! Якщо обман дійсно був, то громадяни / громадянки можуть провести перевибори. Якщо обману не було, держава штрафує кожного й кожну на один «успіх».
- Громадянин / громадянка має право ділитися «успіхами» з іншими громадянами / громадянками, але таку саму кількість «успіхів» він / вона має віддати державі.

Умови:

1. Якщо у гравця / гравчині після повного ходу (і внаслідок додаткових штрафів) залишається нуль «успіхів» — він / вона «помирає» і припиняє гру.
2. Якщо в команді після повного ходу є один «померлий» громадянин чи «померла» громадянка, то всі інші громадяни / громадянки змушені сплатити по одному «успіху» державі як штраф за втрату співгромадянина / співгромадянки.
3. Якщо в державі помирає понад 50% громадян і громадянок, вона програє, вводяться миротворчі місії ООН і вони забирають всі «успіхи».
4. Якщо в державній скарбниці на кінець року менше «успіхів», ніж було на початку року, то держава примусово конфіскує в населення «успіхи» для забезпечення своєї життєдіяльності.
5. Якщо в державній скарбниці на кінець року більше «успіхів» на необхідну цифру зростання, ніж було на початку, то кожен гравець / гравчиня отримує по одному «успіху» у вигляді бонусу від Світового ринку (суму зростання скарбниці визначає Світовий ринок перед кожним ходом).

Критерії успішності:

1-2 «успіхи» — ви маєте обмежені ресурси й можливості впливати на власне життя. Часто стикаєтесь із труднощами у задоволенні базових потреб і не завжди можете планувати наперед. Доступ до якісної освіти, медицини та можливостей розвитку є обмеженим. У разі серйозних викликів, як-от хвороба, пошук підтримки може бути складним і майже неможливим.

3-7 «успіхів» — ви належите до стабільного середнього класу: маєте доступ до освіти, роботу, базову фінансову безпеку та можливість реалізовувати власні цілі. Володієте достатніми правами й свободами, маєте помірний авторитет у своєму середовищі. Можете дозволити собі невеликі подорожі, відпочинок чи особистий розвиток. Власне житло чи автомобіль стають досяжними з вищим рівнем стабільності (5+ «успіхів»). У разі серйозних труднощів маєте шанси знайти підтримку або ресурси для відновлення.

8-12 «успіхів» — ви досягли високого рівня реалізації — маєте стабільний дохід, можливості для саморозвитку, освіти та впливу. Визнані у своєму професійному або суспільному колі, можете дозволити собі комфортне життя та подорожі. Маєте ресурси не лише для задоволення власних потреб, а й для підтримки інших, участі у благодійних чи суспільних ініціативах. Можете купити кілька авто та елітну нерухомість.

13 і більше «успіхів» — це рівень людей із надзвичайними ресурсами та впливом. Ви не обмежені у витратах, володієте значними активами й маєте авторитет у масштабах усього суспільства. Ваші рішення здатні формувати тенденції, впливати на економіку й соціальні процеси країни.

Урок 3

Тривалість: 45 хв

Конституційний обов'язок.

Військовий обов'язок.

Мета заняття

Розвинути критичне мислення та аналітичні навички в учасників і учасниць, навчити їх аналізувати різні моделі мобілізаційної політики у світі та формувати власне обґрунтоване бачення оптимальної моделі для України.

Цілі

- Головна мета заняття — **розвиток критичного мислення та аналітичних навичок** учасників і учасниць. Завдяки аналізу різних моделей мобілізаційної політики ви заохочуєте їх вийти за межі простої відповіді «так» чи «ні» на запитання про обов'язкову службу. Їм доведеться зважувати плюси та мінуси різних систем: від високоселективної моделі Швеції до універсальної довгострокової служби Північної Кореї. Цей процес допоможе їм зрозуміти, що не існує єдиної «правильної» відповіді та що політика кожної країни формується її унікальним історичним, геополітичним та культурним контекстом.
- Крім того, заняття покликане зробити, на перший погляд, абстрактну тему актуальною й особистою. **Сценарій «Міністерства оборони»** є ефективним способом занурити учасників і учасниць у роль осіб, які ухвалюють рішення. Пропонуючи зважити такі фактори, як соціальна рівність, економічний вплив та військова ефективність, заняття має на меті **підвищити обізнаність** щодо реальних викликів.
- Початкове голосування та підсумкова дискусія є ключовими для формування **конструктивного діалогу**. Цей підхід допомагає учасникам і учасницям висловлювати свої погляди, слухати інших і, можливо, змінювати думку на основі нової інформації. Заняття побудоване так, щоб спонукати учасників і учасниць перейти від простої думки до **виваженого, добре поінформованого погляду**, що є надзвичайно важливим для свідомого громадянина або громадянки.

Ключові питання заняття

- **Яка головна мета військового обов'язку?** Лише забезпечення військової потужності чи також виховання патріотизму, національної єдності та готовності суспільства до захисту?

- **Як розподілити тягар національної оборони справедливо?** Чи має цей обов'язок стосуватися лише чоловіків? Або він повинен бути однаковим для всіх громадян і громадянок? Як бути з тими, хто не може служити за станом здоров'я або має пацифістські переконання?
- **Яку ціну суспільство готове платити за безпеку?** Заняття показує, що кожна модель має свої компроміси. Чи готова країна жертвувати економічною продуктивністю (багаторічний призов), особистою свободою (обов'язковість для всіх) чи фінансовою рівністю (відкупи від служби)?
- **Що найкраще працює в умовах зовнішньої агресії?** Аналіз різних моделей змушує учасників і учасниць розмірковувати, яка система є найбільш ефективною саме для України, враховуючи необхідність мати великий і навчений резерв.

Реквізит

- 1.Проектор та екран / інтерактивна дошка (бажано).
- 2.Картки з описом мобілізаційної політики різних країн: по 3 на групу, для 3 груп + ще 2 для презентації інструктора / інструкторки. Деталізація карток буде надана у відповідних розділах.
 - Група 1: Ізраїль, Єгипет, Швеція
 - Група 2: Норвегія, Туреччина, Північна Корея
 - Група 3: Австрія, Естонія, Сінгапур
- 3.Маркери, фліпчарт або дошка, ватмани та маркери для презентацій і рефлексій.
- 4.Таймер для відстеження часу.

Як підготуватися до заняття (для вчителя / вчительки: нейродидактичні основи та практичні поради)

1. Чому це важливо?

Актуальність: В умовах сучасної війни та суспільної напруги, що наростає, ми бачимо, як ворог використовує питання мобілізації як фактор поляризації суспільства й «відмежування» народу від державних інституцій. Це призводить до ускладнення мобілізації та потенційного спротиву суспільства, а отже — подальших небезпек для державності.

На занятті пропонуємо запобігати цим небезпекам шляхом:

- **Переходу від ролі пасивного спостерігача / спостерігачки до активного учасника / учасниці.** Заняття не лише інформує, а й ставить учасників та учасниць у позицію особи, яка ухвалює рішення. У сценарії «Міністерства оборони» людина з вулиці приміряє на себе роль стратега / стратегині. В умовах тотальної війни, де захист є справою всього суспільства, такий підхід допомагає **подолати менталітет стороннього спостерігача / спостерігачки** й усвідомити свою роль у системі національної оборони.
- **Стимулювання інформованої дискусії.** Українське суспільство активно обговорює майбутню модель війська. Серед матеріалів до цього заняття ви знайдете **конкретні факти та міжнародні приклади** як основу для такої дискусії. Замість емоційних суперечок пропонуємо аналіз переваг і недоліків різних систем, що є важливим кроком до формування зрілого громадянського суспільства.
- **Осмислення ціни та компромісів.** Кожна модель, представлена на картках, демонструє, що ефективна оборона має свою ціну. Чи то тривалі терміни служби (як у Південній Кореї), чи універсальний обов'язок для всіх (як у Ізраїлі), чи фінансові компроміси (як у Туреччині). Заняття змушує учасників і учасниць осмислювати, які саме жертви та зміни суспільство має бути готовим прийняти заради власної безпеки.
- **Компетентності НУШ.** Заняття спрямоване на формування ключових компетентностей Нової української школи: критичного мислення, уміння аналізувати інформацію та діяти на її основі, комунікативної та соціальної компетентності, ініціативності та відповідальності (див. джерело 3).

1.1. Роль учителя-фасилітатора / учительки-фасилітаторки.

Учитель / учителька виступає не як лектор / лекторка, а як модератор / модераторка дискусії, фасилітатор / фасилітаторка активного навчання. Він / вона:

- Заохочує висловити думку кожного учня / кожну ученицю, створюючи безпечне освітнє середовище.
- Слідкує, щоб обговорення було конструктивним і поважним, керуючи діалогом.
- Підтримує емоційну безпеку учасників / учасниць, реагуючи на можливі тригери.
- Задає тон класу — демонструє повагу до різних поглядів, чітко формулює правила спілкування: «Не перебивати», «Поважати право інших на іншу думку».

2. Підготовка до заняття

2.1. Організація простору та технічний реквізит.

- **Розсаджування учнів і учениць:** організуйте розташування учнів і учениць колом або півколом навколо фліпчарта / дошки / екрана, щоб усі бачили одне одного та матеріали. Забезпечте вільний прохід до дошки / екрана для групових активностей.

- **Технічні засоби:** заздалегідь протестуйте проєктор, звук, доступ до інтернету та всі відео за посиланнями. Переконайтеся, що якість звуку достатня для перегляду відео.
- **Візуальні матеріали:** підготуйте ватман / фліпчарт із темою і цілями заняття, маркери різних кольорів для групових презентацій.
- **Роздаткові матеріали:** забезпечте достатню кількість роздрукованих карток з описом кейсів різних країн (по 3 на групу, з урахуванням того, що буде три групи).

2.2. Алгоритм підготовки.

За 1–2 дні до заняття:

- Ознайомтеся з матеріалами: ретельно прочитайте цей методичний додаток, особливо структуру заняття та описи різних країн.
- Перевірте техніку: переконайтеся, що ваш пристрій готовий до демонстрації інтерактивної мапи.

За годину до заняття:

- Виведіть інтерактивну мапу на екран.
- Підготуйте роздаткові матеріали: картки з описами країн, ватмани та маркери.
- Проведіть вправу на заспокоєння самостійно або з колегою, щоб бути спокійними та зібраними.

Безпосередньо перед стартом:

- Перевірте наявність усіх матеріалів. Нагадайте правила безпечного спілкування.

Формат та структура заняття		
Етап заняття	Опис	Час
Голосування та обговорення	Одразу залучаємо аудиторію — пропонуємо учасникам і учасницям висловити свою думку, що потенційно може поділити групу за переконаннями.	5 хв
Постановка проблеми й сценарію	Ставимо спільне дослідницьке завдання та надаємо джерело — інтерактивну мапу від World Population Review.	5 хв
Дослідницька робота з картками	Обговорення у колі, модерує вчитель / вчителька.	15 хв

Презентація та обговорення	Кожна група презентує напрацювання, а інструктор / інструкторка модерує та сприяє обговоренню.	15 хв
Підсумки та рефлексія	Звертаємо увагу, чи змінилися ставлення та переконання аудиторії та як саме.	5 хв

План заняття

1. Голосування та обговорення (5 хв).

- **Проведіть голосування підняттям руки:** «Хто за обов'язковий військовий призов?» та «Хто за добровільну контрактну службу?». За умови низької активності аудиторії, додайте третє запитання «Хто ще не визначився в цьому питанні?».
- **Обговоріть аргументи «за» і «проти» обох моделей.**

2. Постановка проблеми й сценарію (5 хв).

- **Представте сценарій:** «Уявіть, що ви — команда Міністерства оборони України, якій доручили розробити мобілізаційну політику у повоєнний період. Ваше завдання — запропонувати оптимальну модель з урахуванням світового досвіду та реалій нашої країни».
- **Представте інструмент дослідження** — інтерактивну мапу від World Population Review.
- **Представте формат дослідження** — картку з коротким описом мобілізаційної політики обраної країни, що включає:
 - обов'язковість служби для жінок;
 - призовний вік;
 - терміни служби;
 - вид служби.

Приклад: візьміть дві принципово відмінні країни (Швейцарію та Північну Корею) — і продемонструйте, як виглядає їхня мобілізаційна політика у форматі картки, яку мають заповнювати учасники й учасниці.

3. Презентація та обговорення (15 хв).

- **Кожна група презентує свої напрацювання.**
- **Проведіть загальну дискусію:** «Які аспекти світових моделей здаються найефективнішими?», «Які моделі категорично не підходять для України й чому?».

4. Дослідницька робота з картками (15 хв).

- **Об'єднайте аудиторію у три групи.** Кожна група отримує по три картки з описом мобілізаційної політики в різних країнах (надаються нижче).
- **Завдання груп:** дослідити запропоновані моделі, обговорити їхні переваги та недоліки, а також визначити, які елементи могли б бути корисними для України.

5. Підсумки та рефлексія (5 хв).

- **Обговоріть, як змінилися початкові думки учасників і учасниць (за результатами голосування) після дослідження.**
- **Підсумуйте основні висновки щодо мобілізаційної політики.** Наголосіть, що захист держави — спільна справа всіх громадян і громадянок.

Джерела

1. [Актуальність: Як змінилося ставлення українців до мобілізації в 2024-му – соціолог // НВ](#)
2. [Актуальність: Мобілізація: що відлякує і що мотивує. Опитування Info Sapiens на замовлення Texty.org.ua](#)
3. [Нова українська школа: ключові компетентності. Український інститут розвитку освіти](#)
4. [Психоемоційна безпека: Коротка пам'ятка для вчителів, які працюють із дітьми під час війни: 9 правил. Нова українська школа](#)
5. [Інтерактивна світова мапа мобілізаційної політики від World Population Review](#) (примітка: це відкритий агрегатор даних, який може використовувати неофіційні оцінки; використовується як відправна точка для дискусії).

Додаткові корисні матеріали до уроку 3 (для вчителя / вчительки). Картки для заняття

КАРТКИ ДЛЯ ІНСТРУКТОРА / ІНСТРУКТОРКИ

Швейцарія

Унікальність мобілізаційної системи Швейцарії полягає в тому, що призов є обов'язковим для всіх фізично придатних чоловіків, але держава пропонує їм три різні форми проходження служби. Усі придатні чоловіки спочатку стають на військовий облік і проходять відбіркові випробування, а потім можуть обрати один із трьох варіантів служби.

- **Обов'язковість служби для жінок:** добровільна.
- **Призовний вік:** чоловіки 18–34 роки.
- **Термін служби:** 18 тижнів базової підготовки + щорічні короткі курси (загалом 245 днів).
- **Вид служби:** три варіанти – **військова** (основна), **цивільна** (альтернатива для тих, хто має переконання проти зброї) та **податок на оборону** (для тих, хто не може служити за станом здоров'я).

Південна Корея

Південна Корея має один із найдовших термінів обов'язкової військової служби у світі. Це є прямим наслідком тривалого конфлікту з Північною Кореєю. Цей обов'язок вважається священним для всіх чоловіків, а ухилення від служби суворо карається законом.

- **Обов'язковість служби для жінок:** не існує.
- **Призовний вік:** чоловіки 18–35 років.
- **Термін служби:** 18–21 місяць (залежно від виду військ).
- **Вид служби:** **військова.** Передбачає обов'язкове взяття на військовий облік та подальшу службу.

КАРТКИ ДЛЯ ГРУПИ 1

Ізраїль

Військова служба в Ізраїлі є універсальною для більшості чоловіків і жінок. Це робить ізраїльську армію унікальною, оскільки вона дозволяє підтримувати високий рівень військової готовності з огляду на постійну напруженість у регіоні. Служба вважається ключовим елементом ідентичності та єднання нації.

- **Обов'язковість служби для жінок:** обов'язкова.
- **Призовний вік:** чоловіки та жінки 18 років.
- **Термін служби:** чоловіки – 32 місяці; жінки – 24 місяці.
- **Вид служби:** військова. Передбачає обов'язкову реєстрацію та службу в бойових, технічних чи адміністративних підрозділах.

Єгипет

Система призову в Єгипті стосується лише чоловіків. Її особливість у тому, що тривалість служби залежить від рівня освіти призовника. Це дозволяє ефективно розподіляти кадри, скеровуючи менш освічених громадян на загальні бойові посади, а більш освічених – на технічні чи адміністративні.

- **Обов'язковість служби для жінок:** не існує.
- **Призовний вік:** чоловіки 18–30 років.
- **Термін служби:** 18–36 місяців (залежно від рівня освіти).
- **Вид служби:** військова. Обов'язкове взяття на військовий облік та подальше проходження служби.

Швеція

У Швеції діє вибірковий загальний призов, що поширюється на обидві статі. Обов'язковою є участь в процесі відбору, що включає онлайн-реєстрацію та фізичні й психологічні тести. За їхніми результатами армія відбирає лише найбільш придатних та вмотивованих кандидатів і кандидаток.

- **Обов'язковість служби для жінок:** обов'язкова, але вибірково.
- **Призовний вік:** чоловіки та жінки 18 років.
- **Термін служби:** 9–12 місяців.
- **Вид служби:** військова. Процес включає обов'язкову реєстрацію, але фактична служба є вибірковою.

КАРТКИ ДЛЯ ГРУПИ 2

Норвегія

Норвегія, як і Швеція, використовує систему **вибіркового призову** для чоловіків і жінок. **Обов'язковим для всіх є прибуття на первинний відбір**, що включає медичні огляди та психологічне тестування. Однак фактична служба є вибірковою: її проходять лише найвмотивованіші кандидати й кандидатки.

- **Обов'язковість служби для жінок:** обов'язкова, але вибірково.
- **Призовний вік:** чоловіки та жінки 19 років.
- **Термін служби:** 12 місяців.
- **Вид служби:** військова. Усі проходять обов'язковий відбір, але фактична служба є вибірковою.

Туреччина

Військова служба є обов'язковою для всіх турецьких чоловіків. Проте з часом система адаптувалася, і тепер призовники можуть законно уникнути служби, сплативши фіксований внесок. Цей механізм «відкупу» є альтернативою для громадян, які не хочуть або не можуть служити.

- **Обов'язковість служби для жінок:** не існує.
- **Призовний вік:** чоловіки 20 років.
- **Термін служби:** 6–12 місяців (залежить від освіти та можливості відкупу).
- **Вид служби:** військова. Існує альтернатива у вигляді **платної опції**, що скорочує термін служби або дозволяє не служити взагалі.

Північна Корея

Військова служба в Північній Кореї є однією з найдовших у світі. Вона охоплює як чоловіків, так і жінок. Призов починається з раннього віку і триває роками. Ця система спрямована на підтримання однієї з найбільших армій у світі та є частиною ідеологічної підготовки населення.

- **Обов'язковість служби для жінок:** обов'язкова (ступінь "обов'язковості" служби для жінок і точний термін служби залежать від підрозділу, соціального статусу особи та змін у політиці режиму).
- **Призовний вік:** чоловіки та жінки 17 років.
- **Термін служби (орієнтовно):** чоловіки – 10 років; жінки – 7 років.
- **Вид служби:** військова, з тривалою бойовою та інженерною підготовкою.

КАРТКИ ДЛЯ ГРУПИ 3

Австрія

Австрія, як нейтральна держава, надає своїм громадянам-чоловікам можливість вибору між військовою та цивільною службою. Ця опція відображає право відмовитися від служби зі зброєю з міркувань світогляду, що є важливим аспектом демократичного суспільства.

- **Обов'язковість служби для жінок:** добровільна.
- **Призовний вік:** чоловіки 18 років.
- **Термін служби:** 6 місяців (військова) або 9 місяців (цивільна).
- **Вид служби:** військова або цивільна – залежно від особистих переконань.

Естонія

Призов до армії Естонії є обов'язковим для чоловіків і становить ключовий елемент системи територіальної оборони. Ця невелика країна інвестує у створення великого резерву шляхом коротких, але інтенсивних курсів, що дає змогу швидко мобілізувати велику кількість громадян у разі загрози.

- **Обов'язковість служби для жінок:** добровільна.
- **Призовний вік:** чоловіки 18–27 років.
- **Термін служби:** 8 або 11 місяців.
- **Вид служби:** військова. Усі чоловіки зобов'язані пройти призов за умови придатності до служби.

Сінгапур

Обов'язкова «Національна служба» в Сінгапурі є фундаментальним громадянським обов'язком й охоплює всіх чоловіків. Вона може проходити у збройних силах, поліції чи цивільній обороні. Після завершення строкової служби чоловіки залишаються в резерві, беручи участь у регулярних зборах до досягнення 40 років.

- **Обов'язковість служби для жінок:** не існує.
- **Призовний вік:** чоловіки 18 років.
- **Термін служби:** 24 місяці (строкова служба).
- **Вид служби:** національна. Включає службу в збройних силах, поліції або цивільній обороні.

Урок 4

Тривалість: 45 хв

Територіальна цілісність держави. Національний спротив

Цілі

За результатами заняття учні та учасниці мають:

- розуміти ключові терміни: «територіальна цілісність», «національний спротив» та його складники (територіальна оборона, рух опору, підготовка громадян і громадянок);
- розрізняти форми легітимного спротиву та дії, що завдають шкоди громаді (вандалізм, злочинна діяльність);
- аналізувати історичні та сучасні приклади національного спротиву (в Україні та світі), виявляти спільні риси та уроки для сьогодення;
- оцінювати власну роль у формуванні оборонної свідомості та збереженні територіальної цілісності держави;
- формувати критичне мислення та відповідальну громадянську позицію щодо викликів, пов'язаних із національною безпекою.

Ключові питання заняття

- Що таке територіальна цілісність і чому вона є ключовою для держави?
- Які основні складники національного спротиву в Україні?
- Які існують форми спротиву і як вони проявляються в різні історичні періоди?
- Чим відрізняється легітимний спротив від деструктивної поведінки (вандалізму)?
- Як міжнародний досвід (Фінляндія, Ізраїль) може допомогти зрозуміти національний спротив?
- Яку роль відіграє кожен / кожна з нас у національному спротиві та збереженні територіальної цілісності?

1.2. Чому це важливо?

- **Актуальність:** у сучасних умовах гібридної війни знання про форми спротиву та збереження території — не лише історія, а й щоденна реальність.
- **Компетентності НУШ:** формування критичного мислення, відчуття громадянської відповідальності, вміння аналізувати інформацію та діяти на її основі.

- **Законодавча база:** Конституція України, стаття 2: «Суверенітет України поширюється на всю її територію. Україна є унітарною державою. Територія України в межах існуючого кордону є цілісною і недоторканою» (див. джерело 1). Закон України «Про основи національного спротиву» № 1702-ІХ: визначає правові та організаційні засади національного спротиву, мету та завдання територіальної оборони, руху опору та підготовки громадян України до національного спротиву (див. джерело 2).

1.3. Роль учителя-фасилітатора / учительки-фасилітаторки:

Учитель / учителька виступає не як лектор / лекторка, а як модератор / модераторка дискусії, що:

- Заохочує висловити думку кожного учня і кожну ученицю.
- Слідкує, щоб обговорення було конструктивним і поважним.
- Підтримує емоційну безпеку учасників і учасниць.
- Задає тон класу — демонструє повагу до різних поглядів, чітко формулює правила спілкування: «Не перебивати», «Не оцінювати емоції інших».

1.4. Вступна активність («емоційний гачок»).

Відео або живий приклад:

- [Як бореться рух спротиву? Жовта стрічка - інтерв'ю з партизаном](#) [2:45-6:16]
- [Студенти-активісти в окупації розклеюють листівки містом](#)
- [Як Херсон чинив спротив. Окупація та перші мітинги](#) [08:22-10:40] (Ukrainian)

Питання для мотивації:

«Що вас найбільше вразило у цьому відео?»;
«Чому люди ризикували без зброї?».

Порада: тримайте обговорення в межах 3–5 хв, щоб не розтягувати вступ.

1.5. Повідомлення цілей і очікуваних результатів.

Коротко і чітко озвучте (або виведіть на слайді / фліпчарті):

- Розуміння термінів «територіальна цілісність» та «національний спротив».
- Здатність розрізнити легітимний спротив і вандалізм.
- Оцінка прикладів історичного та сучасного спротиву.
- Вироблення власного погляду й плану дій як громадянина / громадянки.

Порада: запишіть ці цілі на ватмані, щоб учні та учениці поверталися до них протягом заняття.

Реквізит

- 1.Проектор / екран, ноутбук, колонки для відтворення відео.
- 2.Ватман / фліпчарт для запису теми, цілей та ключових тез.
- 3.Маркери різних кольорів.
- 4.Стікери (для рефлексії та групових вправ).
- 5.Роздруковані текстові описи кейсів для групової роботи (по одному на групу).
- 6.Роздруковані текстові описи ситуацій для гри «Спротив чи не спротив».
- 7.Бланки для рефлексії (на бажання, можуть бути просто аркуші).

Як підготуватися до заняття

- **Ознайомтеся з матеріалами:** ретельно прочитайте цей методичний додаток, особливо сценарій заняття та описи кейсів / ситуацій.
- **Перевірте техніку:** заздалегідь протестуйте проектор, звук, доступ до інтернету та відео за посиланнями.
- **Підготуйте простір:** організуйте розсаджування учнів та учениць колом або півколом. Розкладіть маркери та стікери.
- **Роздрукуйте матеріали:** забезпечте достатню кількість друкованих текстових описів кейсів (по одному для кожної групи) та ситуацій для індивідуальної / парної роботи.
- **Психоемоційна підготовка:** будьте готові до можливих емоційних реакцій учнів і учениць. Майте на увазі техніки заспокоєння та правила безпечного спілкування.
- **Власне розуміння:** переконайтеся, що ви чітко розумієте різницю між легальним спротивом та небезпечною діяльністю, щоб упевнено фасилітувати дискусію.

Підготовка до заняття.

1.1. Організація простору та технічний реквізит.

- **Розсаджування учнів і учениць:** колом або півколом навколо фліпчарта / дошки. Забезпечити вільний прохід до дошки для групових активностей.
- **Технічні засоби:** проектор або великий екран для відео, ноутбук / планшет із доступом до інтернету, колонки для якісного звуку.
- **Візуальні матеріали:** ватман / фліпчарт із темою і цілями заняття, маркери різних кольорів для групових схем, стікери (по 3–5 штук на кожного учня та ученицю).
- **Роздаткові матеріали (текстівка):** текстові описи ситуацій для гри «Спротив чи не спротив», текстові описи кейсів для групової роботи, бланки для рефлексії (листок із запитаннями «Три ключові думки...»).

1.2. Алгоритм підготовки.

- **За 1–2 дні до заняття:** перевірити техніку (звук, відео, інтернет). Надіслати учням і ученицям короткий анонс-замітку про тему (щоб підготувалися).
- **За годину до заняття:** розвісити ватман із цілями. Розкласти роздаткові матеріали (текстові описи кейсів та ситуацій), маркери, стікери на окремих столах. Провести вправу на заспокоєння з колегою або асистентом / асистенткою.
- **Безпосередньо перед стартом:** перевірити наявність усіх матеріалів. Нагадати правила безпечного спілкування.

Тренінг з елементами мінілекції, групової роботи, дискусій та інтерактивних вправ. Орієнтований на активну участь учнів і учениць.

Формат та структура заняття

Етап	Інструкція для вчителя / вчительки	Час
1.Емоційне включення	Запустіть ролик про рух опору (вище надано три варіанти), попросіть учнів і учениць відзначити три фрази, що їх вразили.	5 хв
Буфер	Дочекайтеся всіх реакцій, налаштуйте звук / зображення.	+1 хв
2. Оголошення теми + цілей	– Напишіть на ватмані назву: «Територіальна цілісність держави. Національний спротив». – Прочитайте чотири цілі тренінгу. – Поставте два запитання: «Що вам знайоме? Що б ви хотіли дізнатися?»	3 хв
Буфер	Відповіді на пару запитань від учнів і учениць.	+1 хв
3. Мінілекція	– Визначення поняття «територіальна цілісність» (див. опис нижче). – Закон «Про основи національного спротиву»: основні складники (ТРО, рух опору, підготовка громадян і громадянок) (див. опис нижче). – Коротко про цифровий спротив. Див. таблицю 1 «Ключові принципи територіальної цілісності». Див. таблицю 2 «Елементи і прояви Нацспротиву».	7 хв

Буфер	Запитання, уточнення щодо термінів.	+2 хв
4. Групова робота	<ul style="list-style-type: none"> – Об'єднайте клас у 4–5 команд. – Роздайте текстові описи кейсів (див. 4.3). – Завдання: визначити тип спротиву, ризику, уроки для сьогодення (Хто / що? Яка форма спротиву? Чим ризикували? Що надихає?). 	15 хв
Буфер	Підготовка до презентації	+2 хв
5. Презентації команд	– Кожна команда дає відповіді на шаблонні запитання: тип, учасники та учасниці, висновки (2–3 хв).	10 хв
6. Підсумок	<ul style="list-style-type: none"> – «Коло слів»: по черзі учні та учениці називають одну рису, важливу для спротиву (сміливість, мудрість, гумор тощо). – Підсумкова думка вчителя чи вчительки: «Справжній спротив — це коли ти залишаєшся Людиною навіть у темні часи». 	2 хв

Матеріали та кейс-стаді для роботи

4.1. Опис кейсів для групової роботи.

Холодноярська республіка (1919–1922)

- **Суть:** під час громадянської війни в Українській Народній Республіці селяни та селянки Холодного Яру об'єдналися у збройні загони, які створили і захищали автономну «Холодноярську республіку» на своїй території. Цей приклад показує, як навіть у складних лісистих умовах спільнота здатна організуватися для оборони своєї землі.
- **Форма спротиву:** озброєний, партизанський рух.
- **Ризики:** репресії з боку більшовиків і більшовичок, оточення, фізичне знищення.
- **Уроки для України:**

Самоорганізація на місцевому рівні здатна створити осередки стійкості.

Захист рідної землі часто починається з масової підтримки населення.

Джерела:

1. [Інститут Просвіти. Холодний Яр: історія, яку треба знати, аби перемогти в сьогоднішній війні](#)
2. [Книга Романа Коваля «Історія Холодноярської організації»](#)

Кенгірське повстання (1954)

- **Суть:** у таборі Степлаг (Казахська РСР) політв'язні (переважно українці та українки) понад 42 дні без зброї боролися за кращі умови: звільнення з-під охорони, доступ до медицини, поліпшення харчування. Це демонструє готовність народу до солідарного спротиву навіть у таборі, а також готовність звичайних людей боротися за справедливість в умовах репресій.
- **Форма спротиву:** ненасильницький громадянський спротив.
- **Ризики:** розстріл повстанців і повстанок, переслідування сімей, відправлення до ще суворіших таборів.
- **Уроки для України:**

Солідарність у неволі — потужний інструмент морального спротиву.

Громадянська вимога базових прав здатна об'єднати людей навіть у найскладніших обставинах.

Джерело: [Історична Правда. Люди Кенгіру. «Нам сонце всміхалось крізь ржаві ґрати...»](#)

Кримськотатарський спротив (після 2014 року)

- **Суть:** після незаконної анексії Криму тисячі кримських татар і татарок, українців і українок виходили на акції протесту, організовували інформаційні кампанії та правозахисні ініціативи попри репресії. Наразі вони використовують акції спротиву, звернення до міжнародних організацій та медійні акції, щоб нагадати світу про незаконність окупації.
- **Форма спротиву:** інформаційний і громадянський, ненасильницький.
- **Ризики:** арешти, депортації, тиск на сім'ї активістів і активісток.
- **Уроки для України:**

Національні меншини можуть стати хранителями та хранительками пам'яті та непохитної територіальної приналежності.

Навіть невеликі мирні акції привертають міжнародну увагу й нагадують про факт незаконності окупації.

Джерело: [Суспільне: «День спротиву окупації Криму»](#)

Для того, щоб учні та учениці заглибилися в цю тему, запропонуйте їм переглянути вдома разом із батьками документальний проєкт Суспільного [«Крим. 10 років окупації»](#) або фільм виробництва Вавилон'13 [«Крим, як це було»](#).

Рух «Жовта стрічка» (з 2022 року, на окупованих територіях)

- **Суть:** мешканці й мешканки окупованих територій, зокрема Херсона, вішають жовті стрічки й розклеюють плакати з українською символікою, координують свої дії через Telegram-боти. Це приклад ненасильницького спротиву, який піднімає дух і об'єднує людей.
- **Форма спротиву:** громадянський, ненасильницький, інформаційний.

Ризики: переслідування, арешти, тортури з боку окупаційних сил.

- **Уроки для України:** навіть у найскладніших умовах окупації можливий мирний спротив, що підтримує дух населення. Поширення символіки та координація через інформаційні канали мають потужний вплив.

Джерела:

1. [Zmina: «Феномен цивільного спротиву у Херсоні, або Як містяни чинили опір в окупації»](#)
2. [Детектор медіа: «Як діє підпільний рух спротиву «Жовта стрічка» на окупованих територіях»](#)
3. [Ти в Україні: сервіс для українців на тимчасово окупованих територіях](#)

Зимова війна (Фінляндія, 1939–1940)

- **Суть:** коли невелику за розміром Фінляндію атакував СРСР, уся нація мобілізувалася: добровольці формували загони, громадяни й громадянки готували укріплення, діти збирали кошти. Країна продемонструвала концепцію «тотальної оборони», де кожен громадянин і громадянка мали свою роль у захисті.
- **Форма спротиву:** збройний, громадянський, тотальна оборона.
- **Ризики:** величезні людські втрати, окупація території, економічні труднощі.
- **Уроки для України:** для захисту території потрібна єдність усіх верств суспільства та готовність кожного і кожної до спротиву. Нечисленна нація може успішно чинити опір набагато сильнішому агресору завдяки високій мотивації та спільним зусиллям.

Джерело: [Локальна історія: «Як Фінляндія стримала росіян і здобула моральну перемогу. Уроки для України»](#)

Програми Gadna / Mechina (Ізраїль, сьогодні)

- **Суть:** ізраїльські підлітки проходять тижневі військовоорієнтовані табори (Gadna) та доармійські курси лідерства і громадянської активності (Mechina). Це показує, як держава формує у молоді відчуття відповідальності за безпеку країни ще до служби в армії.

Хоча детальних публічних даних про ізраїльську модель національного спротиву для цивільних, подібну до Закону України про «Про основи національного спротиву», може бути обмаль, їхній підхід до підготовки молоді є цінним прикладом формування оборонної свідомості.

- **Форма спротиву:** державна підготовка громадян і громадянок до захисту.
- **Ризики:** високий рівень конфліктності в регіоні, постійна загроза безпеці.
- **Уроки для України:**

Систематична підготовка молоді до військової служби та громадянської активності є ключовою для обороноздатності. Формування патріотизму та відповідальності за безпеку країни має починатися зі шкільної лави.

Джерела:

1. [ZN.ua: «Підготовка до служби в Ізраїлі. Докладно про те, який досвід варто перейняти Україні»](#)
2. [Deepstate: «Мобілізація в Ізраїлі — ставка на молодь»](#)

Опційно можете використовувати гру замість групової роботи.

4.2. Ситуації для гри «Спротив чи не спротив».

Підготуйте текстові описи 6–8 ситуацій. Кожен опис можна читати вголос, даючи учням та ученицям 30 секунд на обговорення в парах, а потім попросити їх відповісти «спротив» чи «не спротив» і коротко аргументувати. Після обґрунтування просить інших учнів та учениць додати свої аргументи для розгортання мінідебатів.

Ситуація: мешканці й мешканки вночі вивісили великий український прапор на фасаді багатоповерхівки.

Класифікація: спротив.

Пояснення: під час окупації демонстрація української символіки є ненасильницьким протестом та способом заявити «Це наша територія». Такі акції психологічно послаблюють окупантів й окупанток, а також підтримують єдність громади.

Урок: малими, мирними діями можна зміцнювати почуття національної належності.

Ситуація: волонтери й волонтерки організували збір медикаментів для ЗСУ через Telegram-канал.

Класифікація: спротив.

Пояснення: економічний і громадянський спротив передбачає підтримку обороноздатності держави цивільними засобами. Збір допомоги – це прямий внесок у національний спротив.

Урок: спротив – це не тільки бойові дії, а й волонтерство та інформаційна активність.

Ситуація: учень чи учениця фарбою написали на стіні у шкільному коридорі «Слава Україні».

Класифікація: неоднозначна ситуація на межі між «спротивом» і «вандалізмом».

Пояснення: з одного боку – це прояв патріотичних почуттів, з іншого – пошкодження шкільного майна. Тут важливо спонукати дітей до обговорення: чи є мотив вираження національної ідентичності достатнім виправданням для порушення правил?

Урок: критичне мислення – це вміння відрізнити легітимний громадянський спротив від деструктивної поведінки.

Ситуація: група людей зіпсувала рекламний білборд проросійського бренду, розмалювавши його чорною фарбою.

Класифікація: не спротив (вандалізм).

Пояснення: у цьому випадку ціль – пошкодити майно приватної компанії. Навіть якщо бренд асоціюється з агресором, дії таких груп виходять за межі легального спротиву, підривають громадянську солідарність, а також є проявом хуліганства.

Ситуація: школярка записала аудіоподкаст про життя у прифронтовому місті та поширила в соцмережах.

Класифікація: спротив (інформаційний).

Пояснення: інформаційний спротив полягає у висвітленні правди про ситуацію на окупованих територіях, мобілізації уваги міжнародної спільноти та підтримці моралі земляків і землячок.

- **Ситуація:** водій відмовився перевозити вантаж із технікою, призначений для окупаційних сил.

- **Класифікація:** спротив (економічний/цивільний).

- **Пояснення:** відмова сприяти окупантам і окупанткам – це прямий економічний спротив. Така дія підриває логістику противника й демонструє громадянську позицію.

4.3. Як використовувати ці тексти.

- **Для групової роботи:** роздайте кожній групі по одному кейсу (з описом). Дайте завдання: проаналізувати кейс, визначити тип спротиву, ризики для учасників та учасниць і два уроки для України, а також підготувати мініпрезентацію.
- **Для гри «Спротив чи не спротив»:** читайте ситуацію вголос, дайте учням та ученицям 30 секунд на обговорення в парах. Попросіть відповісти «Спротив» чи «Не спротив» і коротко аргументувати.
- **Після кожного блоку:** фасилітуйте коротку дискусію — «Які нові висновки ви отримали?», «Що здивувало?».
- **Інструменти:** використовуйте ватман / дошку, щоб записати ключові тези. Нагадуйте учням та ученицям про цілі уроку й повертайтеся до них протягом роботи.

Таблиця 1: Ключові принципи територіальної цілісності (міжнародне право та Конституція України)

Ця таблиця візуально структурує основні правові засади територіальної цілісності, що є фундаментом для розуміння теми. Вона чітко демонструє, як міжнародні норми (ООН) переплітаються з національним законодавством (Конституція України), підкреслюючи універсальність та водночас унікальність українського підходу. Це сприяє формуванню правової свідомості та розуміння непорушності державних кордонів.

Принцип (назва)	Джерело	Зміст / Визначення	Значення для України
Територіальна цілісність / недоторканність	Статут ООН (пункт 4 стаття 2), Декларація про зміцнення міжнародної безпеки	Територія держави є недоторканною від посягань з боку інших держав шляхом застосування військової сили або погрози силою. Неприпустимість військової окупації та силових дій, спрямованих на здобуття території.	Фундамент міжнародно-правового захисту суверенітету та кордонів України, основа для засудження агресії.
Суверенітет України	Конституція України (стаття 2)	Суверенітет України поширюється на всю її територію. Територія України в межах існуючого кордону є цілісною і недоторканною.	Законодавче закріплення неподільності та самостійності української держави в межах її кордонів.
Єдність та цілісність державної території	Конституція України (стаття 132)	Територіальний устрій України ґрунтується на засадах єдності та цілісності державної території.	Гарантія внутрішньої єдності держави та її неподільності на адміністративні одиниці.

Таблиця 1

Елемент	Зміст згідно із Законом	Приклади сучасних проявів	Роль у захисті держави
Територіальна оборона (ТрО)	Комплекс заходів, що ґрунтується на принципах територіальності, масовості, мінімального часу на розгортання, єдиноначальності, централізації управління та децентралізації застосування сил. Включає військові частини Сил ТрО ЗСУ, державні та місцеві органи самоврядування, добровольчі формування територіальних громад.	Формування підрозділів ТрО в кожній області та районі; проведення навчань з тактичної медицини, поведіння зі зброєю, виживання, інженерної підготовки; залучення цивільного населення до добровільної участі.	Забезпечення воєнної безпеки, суверенітету та територіальної цілісності на місцевому рівні, стримування агресії, підвищення обороноздатності.
Рух опору	Система воєнних, інформаційних і спеціальних заходів, організація, планування, підготовка і підтримка яких здійснюється з метою відновлення державного суверенітету і територіальної цілісності під час відсічі збройної агресії. Включає партизанські сили, підпілля, допоміжні сили ненасильницького опору.	Масові протести на окупованих територіях (Херсон, Мелітополь); рух «Жовта стрічка» (розвішування символів, листівки); економічний спротив (відмова від рубля, саботаж); інформаційний спротив (гумор, контрнарративи); фізичне блокування техніки, маніпуляція дорожніми знаками.	Зниження морального духу противника, перешкоджання окупації, збереження української ідентичності, підготовка до відновлення контролю, захист цивільного населення.
Підготовка громадян і громадянок України до національного спротиву	Загальновійськова підготовка, що організовується на територіально-зональному принципі, включає початкову (в школах) та базову (для осіб 18+). Мета — формування високої мотиваційної привабливості та відповідність стандартам НАТО.	Оновлені уроки «Захисту України» в НУШ (10-11 класи) з акцентом на практичні навички (дрони, домедична допомога, орієнтування); створення центрів підготовки громадян і громадянок до національного спротиву; волонтерські ініціативи та громадська активність.	Підвищення обороноздатності держави, надання обороні всеохопного характеру, забезпечення готовності громадян і громадянок до національного спротиву, формування резервного потенціалу для Сил оборони.

Таблиця 2

4.4. Додаткові корисні матеріали:

[«Коротка пам'ятка для вчителів, які працюють із дітьми під час війни: 9 правил»](#) | [Нова українська школа](#)

Джерела

1. [Конституція України. Стаття 2.](#)
2. [Закон України «Про основи національного спротиву» від 16.07.2021 № 1702-ІХ.](#)
3. [The Village Україна: «На підтримку опору на окупованих територіях влаштовують флешмоб. Закликають в'язати жовті стрічки»](#)
4. [Ukrainian: «Як Херсон чинив опір окупації?» \(08:22-10:41\)](#)
5. [Книга Романа Ковалю «Історія Холодноярської організації»](#)
6. [Історична Правда. Люди Кенгіру. «Нам сонце всміхалось крізь ржавії ґрати...»](#)
7. [Суспільне: «День спротиву окупації Криму»](#)
8. [«Студенти-активісти в окупації розклеюють листівки містом»](#)
9. [Zміна: «Феномен цивільного спротиву у Херсоні або Як містяни чинили опір в окупації»](#)
10. [Локальна історія: «Як Фінляндія стримала росіян і здобула моральну перемогу. Уроки для України»](#)
11. [ZN.ua: «Військова підготовка молоді в Ізраїлі що треба знати»](#)
12. [Deepstate: «Мобілізація в Ізраїлі — ставка на молодь»](#)
13. [Нова українська школа: «Коротка пам'ятка для вчителів, які працюють із дітьми під час війни: 9 правил»](#)
14. [Радіо Свобода: «Як пов'язані рух опору, ССО і тероборона: пояснення законопроекту «Про національний спротив»](#)
15. [Unian.ua: «Українців з 14 років готуватимуть до національного спротиву: у Міноборони розкрили деталі»](#)
16. [Детектор медіа: «Як діє підпільний рух спротиву «Жовта стрічка» на окупованих територіях»](#)
17. [Ти в Україні: сервіс для українців на тимчасово окупованих територіях](#)

Урок 5
Тривалість: 45 хв

Сектор безпеки та оборони
України

Цілі

За результатами заняття учасники й учасниці мають:

- знати, які органи входять до сектору безпеки та оборони України і за що вони відповідають;
- розуміти, що оборонний бюджет — це не лише «гармати й танки», а й життя та добробут військових і їхніх родин;
- усвідомлювати, що живий боєць чи бійчиня цінніші за будь-яку техніку, бо саме вони ухвалюють рішення й керують зброєю;
- вийти з усвідомленням: «Життя воїна / воїнки — безцінне. Кожна гривня бюджету — це вибір між смертю і захистом».

Ключові питання заняття

- Навіщо Україні сектор безпеки й оборони та хто в ньому працює?
- Звідки беруться гроші на оборону і на що вони витрачаються?
- Що важливіше — дорога техніка чи добре забезпечений і живий воїн / добре забезпечена й жива воїнка?
- Як наші рішення про використання бюджету впливають на долі людей і на ефективність оборони?

Реквізит

1. Дошка / фліпчарт, маркери.
2. Два зображення на дошці: танк і воїн / воїнка (можна схематичні малюнки, щоб викликати асоціації).
3. Схема «Будинок оборони» (заздалегідь підготовлена або намальована під час заняття).
4. Картки з назвами завдань для вправи «Збери будинок».
5. Таблиця «Танк vs. Дрон» (намальована на дошці або надрукована).
6. Картки з цифрами (для ілюстрації бюджету, наприклад, 100 млн грн у рольовій грі).

Як підготуватися до заняття

- Продумати емоційний вступ, який зачепить учнів і учениць.
- Підготувати всі візуальні матеріали: зображення, схеми, картки.
- Ознайомитися з орієнтовними цифрами для прикладів (компенсації, вартість техніки).
- Бути готовими до дискусії та управління групою.
- Пригадати попереднє заняття про військове лідерство для легшого переходу до нової теми.

Дискусійно-інтерактивне заняття з елементами рольової гри та візуалізації

Етап	Інструкція для вчителя / вчительки	Час
1. Вступ: емоційний гачок	<p>Мета: привернути увагу, налаштувати на емоційне та критичне мислення.</p> <p>На дошці: два зображення — танк і воїн / воїнка.</p> <p>Запитання до класу: «Що / кого важче втратити: танк чи людину? Чому?»</p> <p>Дати час на обговорення, вислухати кілька думок.</p> <p>Пояснення: «Танк можна побудувати за рік, за два, за п'ять. Його можна замінити. Людину — ніколи. Її досвід, її пам'ять, її здатність ухвалювати рішення — безцінні. Саме людський мозок здатен на складне мислення, адаптацію та ухвалення рішень під екстремальним тиском, чого не може жодна машина. У сучасній війні гроші йдуть і на техніку, і на людей, але цінність цих витрат зовсім різна. Сьогодні ми розберемося, як це працює, і зрозуміємо справжню ціну кожної гривні оборонного бюджету»</p>	4 хв
2. Сектор безпеки та оборони України	<p>Мета: пояснити структуру сектору безпеки й оборони України відповідно до Закону, показати взаємозалежність усіх елементів через образ «будинку», розвинути в учнів і учениць розуміння, хто і за що відповідає.</p>	12 хв

2.1. Вступ (1 хв).

Учитель / учителька демонструє малюнок будинку, у якого бракує однієї колони — дах завалений.

Питання для обговорення: «Що станеться з будинком, якщо вибити одну колону? А тепер уявіть, що будинок — це наша країна, а колони — це ті, хто її захищає».

2.2. Схема «Будинок оборони» (2 хв).

Малюю або показую готову картинку.

Дах: Україна (державність, територія, народ).

Колони (Сили безпеки й оборони): згідно із [Законом України «Про національну безпеку України»](#):

- Збройні Сили України (ЗСУ) — забезпечують захист територіальної цілісності та суверенітету, ведення бойових дій.
- Національна гвардія (НГУ) — охорона стратегічних об'єктів, боротьба з диверсійними групами.
- Служба безпеки України (СБУ) — контррозвідка, кіберзахист, боротьба з тероризмом.
- Державна прикордонна служба (ДПСУ) — охорона кордону, протидія нелегальній міграції.
- Державна служба з надзвичайних ситуацій (ДСНС) — ліквідація надзвичайних ситуацій, рятувальні операції.
- Національна поліція (НПУ) — захист громадської безпеки, розслідування злочинів.
- Державна міграційна служба (ДМС) — реалізація державної політики у сфері міграції.
- Служба судової охорони (ССО) — забезпечення безпеки судів.
- Управління державної охорони (УДО) — охорона вищих посадових осіб та об'єктів.
- Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації (Держспецзв'язку) — кіберзахист, захист державних комунікацій.
- Державна спеціальна служба транспорту — забезпечення функціонування транспортної системи в особливий період.
- Антитерористичний центр при СБУ — координація боротьби з тероризмом.
- Розвідувальні органи України — збір та аналіз розвідувальної інформації.

Майстерня поруч із будинком: оборонно-промисловий комплекс (виробництво зброї, техніки, розробка технологій).

Фундамент: громадяни й громадянки, податки, добровольці й доброволиці, громадські об'єднання (фінансування сектору, волонтерство, резерв).

2.3 Вправа «Збери будинок» (8 хв).

Роздайте учням і ученицям картки із завданнями:

- «Охорона кордону» (ДПСУ) ([офіційний сайт ДПСУ](#))
- «Контррозвідка» (СБУ) ([Закон України «Про розвідку»](#), [офіційний сайт СБУ](#))
- «Рятування під час пожеж» (ДСНС) ([офіційний сайт ДСНС](#))
- «Охорона судів» (ССО) ([офіційний сайт ССО](#))
- «Захист інформації» (Держспецзв'язку) ([офіційний сайт Держспецзв'язку](#))
- «Виготовлення бронетехніки» (Оборонно-промисловий комплекс) ([офіційний сайт Укроборонпрому](#))
- «Добровольці» (Фундамент) ([Закон України «Про основи національного спротиву»](#), [Положення про добровольчі формування територіальних громад](#))
- «Контррозвідка» (СБУ) ([офіційний сайт СБУ](#))
- «Боротьба зі злочинністю» (НПУ) ([офіційний сайт НПУ](#))
- «Охорона вищих посадових осіб» (УДО) ([офіційний сайт УДО](#))
- «Виробництво дронів» (Оборонно-промисловий комплекс) ([інформація про виробництво БПЛА в Україні](#))
- «Фінансування армії» (Фундамент — Податки) ([інформація про державний бюджет](#))
- «Захист неба від ворожих ракет» (ЗСУ) ([офіційний сайт Повітряних Сил ЗСУ](#))

Кожна група розкладає картки біля відповідної колони, фундаменту або «майстерні». Далі йде перевірка та обговорення правильних відповідей.

Підсумок (1 хв): «Сектор безпеки та оборони України — це єдина система. Якщо «виб'єш одну колону, завалиться весь будинок». Україна тримається на взаємодії силових структур, громадян, громадянок і промисловості. Сильний фундамент і надійні колони = безпечна країна».

3. Динаміка та порівняння оборонного бюджету

- **Учитель / учителька:** «Щоб краще зрозуміти цінність кожного рішення, давайте подивимось на наш оборонний бюджет у ширшій перспективі. За роки незалежності України видатки на оборону значно зросли, особливо після 2014 року і, звісно, колосально — після повномасштабного вторгнення (джерело: [forbes.ua](#)). Це свідчить про те, що наша країна свідомо інвестує у власну безпеку. Але ми маємо розуміти, що масштаби бюджету нашого ворога, росії, набагато більші. Наприклад, 2025 року співвідношення військових бюджетів України та росії значно відрізняється (джерело: [glavcom.ua](#)).

4 хв

	<p>Це означає, що ми не можемо дозволити собі просто «засипати» ворога кількістю. Наша ефективність залежить від розумного використання ресурсів, технологій і, найголовніше, від людського фактора — від професіоналізму та життя кожного воїна та кожної воїнки.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Перехід до рольової гри: «Саме тому кожне рішення про розподіл бюджету має бути максимально виваженим. І тепер ви самі спробуєте ухвалити такі рішення». 	
<p>4. Порівняння техніки</p>	<p>Мета: продемонструвати зміну ролі технологій та незмінну цінність людини.</p> <ul style="list-style-type: none"> • «Порівняння вартості техніки — наприклад, танка та дрона. Розділити клас на дві групи: одна група — «захищає танк» (аргументи на користь його використання), інша — «дрон». • Аргументи: вартість, мобільність, можливості, роль на полі бою. <p>Висновок: <i>«Ми бачимо, як технології змінюють війну. Але запам'ятайте головне: без людини ані танк, ані дрон не працює. Людина — це головна зброя, адже саме вона оцінює ситуацію, ухвалює рішення, керує технікою та вибудовує стратегію. Жодна машина не замінить людський розум і волю».</i></p>	<p>8 хв</p>
<p>5. Рольова гра «Розподіл бюджету»</p>	<p>Мета: надати практичний досвід ухвалення складних рішень, розвинути емпатію та стратегічне мислення.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Учні та учениці діляться на групи: «Уряд», «Командири / Командирки», «Родини військових». • Отримують умовний бюджет — наприклад, 100 млн грн. <p>Завдання: кожна група має вирішити, скільки відсотків (або умовних мільйонів) витратити на:</p> <ul style="list-style-type: none"> • компенсації та зарплати (люди); • дрони / техніку (технології); • підготовку військових (інвестиція в майбутнє, збереження життів). 	<p>13 хв</p>

	<p>Потім групи презентують свої рішення та аргументи. Обговорення (психологічний акцент на відповідальності): «Чи був ваш вибір легким? Чи відчули ви, що будь-яка цифра, яку ви розподіляєте, — це не просто гроші, а долі реальних людей, їхні життя, можливість захищати нашу країну? Чия відповідальність — ухвалювати ці рішення ефективно?».</p>	
<p>6. Підсумок і рефлексія</p>	<p>Мета: закріпити ключові висновки, підсилити емоційний та ціннісний меседж.</p> <p>На дошці з'являються ключові тези:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Сектор оборони — це єдина система. • Бюджет — це щоденний вибір між життям і технікою. • Живий боєць / жива бійчина безцінні. • Ефективне лідерство зберігає життя й ресурси. <p>Репліка вчителя / вчительки: «Ми можемо купити танки, дрони, ракети. Ми можемо відновлювати зруйновані будівлі та інфраструктуру. Але ніхто й ніколи не замінить людину — її розум, її відвагу, її досвід, її здатність ухвалювати рішення і захищати країну. Тому справжня цінність оборонного бюджету — це не цифри, а збережені життя та можливість жити вільно. Пам'ятайте про це завжди».</p>	<p>4 хв</p>

Додаткові корисні матеріали

- Офіційні сайти [Міністерства оборони України](#), [Генерального штабу ЗСУ](#), [Національної гвардії України](#).
- [Закон України «Про національну безпеку України»](#).
- [Forbes.ua: «Аналіз видатків на оборону України»](#).
- [Главком: Країни із найбільшим оборонним бюджетом у 2025 році: інфографіка](#).

Пам'ятайте: рекомендуємо опрацювати ці джерела, щоб поглибити розуміння та сформулювати власну обґрунтовану думку про важливість сектору безпеки та оборони.

<p>Урок 6 Тривалість: 45 хв</p>	<p>Роль НАТО. Стратегічні партнери України у сфері безпеки. Коаліція демократичних держав у протистоянні авторитаризму</p>
--	--

Цілі

За результатами заняття учні та учениці мають:

- поглибити розуміння відмінностей між демократією та авторитаризмом;
- пояснити, як ці політичні режими формують міжнародні союзи;
- ознайомитися з роллю НАТО та стратегічних партнерів України;
- розвінчати поширені міфи про авторитаризм;
- усвідомити значення демократичної коаліції для майбутнього України.

Формат та структура заняття

Етап	Інструкція
<p>Демократія та авторитаризм (10 хв)</p>	<p>Обговоріть з учнями та ученицями, що вони знають про демократичні та авторитарні країни.</p>

Стратегічні союзники України (15 хв).

- Роздайте учням та ученицям стікери з назвами країн: США, Польща, Велика Британія, Німеччина, Литва, Канада, Туреччина, Франція, а також РФ, Китай, Іран, КНДР.
- На дошці розмежуйте дві частини: демократії та авторитарні режими.
- Завдання: учні та учениці повинні вийти до дошки та поділити ці країни на дві колонки.
- Потім обговоріть :
Які країни підтримують Україну?
Які підтримують Росію?
Чому ця лінія розділу збігається з розподілом «демократія-авторитаризм»?

НАТО (20 хв).

Перегляньте разом з учнями та ученицями відео [«Таємниці НАТО: Чому СРСР так боявся Альянсу і хто реально був сильнішим?»](#). Відео можна переглядати із зупинками та обговорювати в процесі.

Поясніть ключові факти:

- НАТО створене 1949 року для захисту демократичних країн від зовнішніх загроз.
- Більшість країн-членів Альянсу — демократії, однак існують винятки, наприклад, Туреччина.
- Україна ще не є членом НАТО, але має статус особливого партнера й отримує значну підтримку. Приклади: навчання українських військових, передача зброї, обмін розвідданими, тренування пілотів і пілотес, фінансова допомога.
- Ключове речення, яке варто підкреслити:
- «НАТО — це об'єднання демократій, які домовилися захищати одна одну і тих, хто поділяє їхні цінності».
- Проведіть мінідискусію: «Чому НАТО важливе для України?»
- 3. Обговоріть таке:
- Чи може одна країна самостійно захиститися від більшої держави?
- Як союз із НАТО змінює баланс сил?
- Чи означає членство в НАТО втрату незалежності?

Очікувані відповіді:

- Малим і середнім країнам важко протистояти самотужки.
- Колективна оборона гарантує, що напад на одну країну — це напад на всіх (Стаття 5). Однак варто зазначити, що 5 стаття аж ніяк не зобов'язує інших членів НАТО вступати у війну. Просто шанси на допомогу в рази більші.
- Країна в НАТО зберігає суверенітет, але отримує гарантії безпеки.

Додаткові відео для перегляду:

- [«Що таке НАТО?»](#)
- [«Україна може стати світовим лідером?»](#) (0:00–2:22)

Підсумок (5 хв)

- Обговоріть, чому Україні важливо зберігати демократію?
- Чому демократичні країни мають переваги, попри усі міфи про швидкість ухвалення рішень в авторитарних режимах?
- Підсумуйте, з ким Україні варто продовжувати розвивати дипломатичні відносини.

<p>Урок 7 Тривалість: 45 хв</p>	<p>Волонтерський рух як складник підвищення спроможності Сил оборони. Способи реалізувати свій талант в обороні України</p>
---	--

Цілі

За результатами заняття учні та учениці мають:

- Ознайомитися з найбільшими та найвпливовішими організаціями громадянського суспільства, які впливають на обороноздатність України.
- Побачити, що кожна з таких ініціатив починалася як невеликий проєкт.
- Визначити спільні риси у цих проєктів і людей, які їх реалізують.
- Замислитися, які невеликі ініціативи у їхній громаді з подібними рисами й потенціалом йому / їй вже відомі.

Як підготуватися до заняття

Зберіть інформацію про 8-10 громадських («низових») проєктів, що працюють на зміцнення обороноздатності України. Це можуть бути як ініціативи загальнонаціонального рівня, так і проєкти, створені у вашій громаді. Ключовий критерій відбору: кожен із них має мати історію розвитку — від невеликої ініціативи до впливової організації. Пошукайте та опишіть історії зародження й зростання таких проєктів. Приклади: фонд «Повернись Живим» розпочався з одного поста його засновника у фейсбуці; Victory Drones виростили з невеликої школи пілотування дронів у Києво-Могилянській академії.

Сценарій заняття	
Етап	Інструкція
<p>1 частина (25 хв)</p>	<p>Увімкніть презентацію та запропонуйте послухати кілька історій про реальні проєкти громадянського суспільства, які працюють на зміцнення обороноздатності України. Перемикайте слайди й розповідайте: з чого почався проєкт? На якому етапі та в якому масштабі він перебуває зараз?</p>

2 частина (20 хв)

Виведіть на слайд запитання: «Що об'єднує всі ці приклади громадських ініціатив?». Попросіть учасників та учасниць відповісти на це питання, поділитися своїми ідеями. Запишіть їхні ідеї на дошці або фліпчарті.

Можливі базові відповіді:

- «Звичайна» людина, яка починала з малих кроків.
- Віра в ідею та важливість своєї справи.
- Розуміння довгострокового впливу своєї діяльності.
- Уміння залучати інших.

Зробіть висновок: більшість масштабних проєктів починалися як невеликі ініціативи небайдужих громадян і громадянок, які вірили в ідею, розуміли, що «грають в довгу», та вміли гуртувати навколо себе інших. Попросіть учасників і учасниць додати приклади подібних громадських ініціатив, які вони знають.

Урок 8 Тривалість: 45 хв	Адаптація суспільства до потреб військовослужбовців і військовослужбовиць та ветеранів і ветеранок війни, зокрема осіб з інвалідністю внаслідок війни
---	--

Цілі

За результатами заняття учні та учениці мають:

- пояснити, що таке адаптація ветеранів і ветеранок та чому вона потрібна не лише для військових, а й для суспільства;
- використовувати «Мову єдності» у спілкуванні з військовослужбовцями та військовослужбовицями, ветеранами та ветеранками;
- розпізнавати приклади успішної адаптації ветеранів і ветеранок в освіті, спорті, громадській діяльності;
- усвідомити власну роль у підтримці ветеранів і ветеранок та уникати стигматизації.

Ключові питання заняття

- Чому ветерани й ветеранки потребують підтримки після служби?
- Що таке «Мова єдності» і як вона допомагає уникати упереджень?
- Які конкретні кроки може зробити громада, школа чи я особисто?

Реквізит

- проєктор або екран (для фото / відео);
- картки з кейсами (3 ситуації);
- стікери та маркери (для рефлексії);
- плакат «Суспільство єдності».

Формат заняття

Етап заняття	Опис
1. Вступ (5 хв)	<p>Емоційний гачок:</p> <ul style="list-style-type: none">• Перегляньте відео про «П'яті Національні Ігри Нескорених».• Запитайте учнів та учениць:<ul style="list-style-type: none">◦ «Які емоції ви відчуваєте, коли бачите цих людей?»◦ «Чи сприймаєте ви їх як сильних чи слабких?» <p>Мета уроку (озвучте учням і ученицям):</p> <ul style="list-style-type: none">• Ми навчимося говорити й діяти так, щоб підтримувати ветеранів і ветеранок та робити суспільство інклюзивним.
2. Мінілекція + інтерактив (7 хв)	
<p>Учитель / учителька стисло пояснює:</p> <ul style="list-style-type: none">• Хто такі ветерани, ветеранки та особи з інвалідністю внаслідок війни.• Що таке адаптація: медична, психологічна, соціальна.• Ключові принципи «Мови єдності»: <p>Визнання спільності суспільства</p> <ul style="list-style-type: none">◦ Цивільні та військові — дві частини єдиного суспільства. Ми різні за досвідом, але повинні чути одне одного й зберігати єдність. <p>Усвідомлення різниці досвідів</p> <ul style="list-style-type: none">◦ Військові не є «особливими людьми», але вони мають особливий досвід, про який варто почути й до якого треба ставитися з повагою.◦ Цивільні та військові сприймають ті самі події по-різному, тому важливо розуміти контекст і не робити поспішних висновків. <p>Пріоритет поваги та емпатії над жалем</p> <ul style="list-style-type: none">◦ Підтримувати, проявляти співчуття.◦ Говоріть з людиною не як із «інвалідом» чи «жертвою», а як із рівною.◦ Підтримка замість жалю допомагає відновленню. <p>Екологічна комунікація</p> <ul style="list-style-type: none">◦ Перш ніж говорити, усвідомте власні емоції й причини реакції.◦ У діалозі важливі не статус чи уніформа, а людина поруч із вами.◦ Уникайте питань і фраз, які можуть знецінити досвід: «Я тебе розумію», «Коли перемога?», «Мені тебе шкода» тощо.	

Протидія стереотипам і стигмі

- Військові, ветерани й ветеранки — не «надлюди» чи «небезпечні контужені».
- Стигматизація руйнує довіру, ізолює людей і шкодить суспільству.
- Найкраща протидія — обізнаність і поширення правильних знань.

Мінідискусія (запитання до класу):

– Чому слова можуть стати таким самим бар'єром, як і сходи без пандуса?

На цьому етапі заняття важливо вивести клас на три ключові ідеї:

- Мова формує ставлення (слова можуть підсилювати або руйнувати гідність).
- Адаптація — взаємний процес (змінюється не лише військовий / військова, а й суспільство також підлаштовується).
- Кожен / кожна має свою роль (навіть підлітки можуть впливати: словом, повагою, підтримкою).

Орієнтовні запитання:

- Чи може слово завдати такої ж шкоди, як фізична перешкода?
- Які приклади образливих слів чи висловів ви чули стосовно ветеранів, ветеранок чи людей з інвалідністю?
- Як би ви почувалися, якби вас визначали лише за однією вашою рисою («з відмінностями», «проблемний», «жертва»)?
- Чому важливо називати людину «ветеран», «ветеранка», а не «жертва війни»?
- Чи відрізняється сприйняття, якщо ми кажемо «інвалід» чи «особа з інвалідністю»?
- Чи тільки ветерани й ветеранки мають «пристосовуватися» після війни, чи й суспільство має змінюватися?
- Які маленькі дії може зробити кожен / кожна із нас, щоб ветерани та ветеранки не почувалися чужими?

Робота в групах: «Дилеми адаптації» (15 хв)

Учні та учениці об'єднуються у три групи. Кожна група отримує картку-ситуацію.

- Обговоріть її у групі протягом 5 хв.
- Запропонуйте своє рішення і поясніть, чому воно саме таке.

Презентація відповідей: по 3 хв від кожної групи.

КАРТКИ СИТУАЦІЙ

Ситуація: до школи влаштовується працювати ветеран / ветеранка, людина втратила ногу і користується протезом. Діти його / її сприймають з цікавістю, але частина батьків вважає: «Це може травмувати учнів і учениць, хай краще працює в іншому місці».

Завдання для групи:

Як має діяти адміністрація школи? Чи варто відмовляти ветеранові / ветеранці?

Підказки для обговорення:

- Чи може ветеран або ветеранка бути прикладом сили та стійкості для учнів і учениць?
- Як використати «мову єдності», щоб пояснити батькам важливість інклюзії?
- Чи мають учні та учениці право бачити різних учителів та учительок, зокрема ветеранів і ветеранок?

Ситуація: школа запросила ветерана або ветеранку провести урок про свій досвід. Деякі учні та учениці бояться слухати про війну, бо мають родичів на фронті. Один учень каже: «Я не хочу, щоб він / вона говорили про смерть і кров».

Завдання для групи:

Як організувати зустріч, щоб вона була корисною та безпечною для всіх учнів і учениць?

Підказки для обговорення:

- Чи можна заздалегідь узгодити тему виступу з ветераном / ветеранкою?
- Як попередити учнів і учениць про чутливість теми й дати їм право не брати участь?
- Як показати позитив: досвід сили, взаємодопомоги, єдності?

Ситуація: Спільнота родин військовослужбовців пропонує назвати вулицю на честь загиблого військового або військової. Проте частина мешканців і мешканок вважає: «Це нагадуватиме про війну щодня, краще дати нейтральну назву».

Завдання для групи:

Чи варто називати вулицю іменем військового / військової? Як досягти згоди в громаді?

Підказки для обговорення:

- Чи важливе збереження пам'яті для майбутніх поколінь?
- Як пояснити, що це не про «сум», а про гідність і вдячність?
- Які компромісні рішення можуть бути прийнятні для громади?

<p>4. Загальне обговорення (7 хв)</p>	<p>Учитель або учителька модерує:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Що спільного у всіх цих ситуаціях? • Як принципи «Мови єдності» допомагають розв'язувати подібні кейси? • Чому адаптація ветеранів і ветеранок — це справа не лише держави, а й школи, громади, кожного й кожної з нас? <p>Ключовий акцент: ветерани та ветеранки — не «слабкі», а рівноправні громадяни й громадянки, носії та носійки досвіду й сили.</p>
<p>5. Рефлексія (5 хв)</p>	<p>Учитель або учителька роздає стікери:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Учні та учениці пишуть: «Що конкретно я можу зробити, щоб моє місто / школа були дружнішими до ветеранів і ветеранок?» • Після цього прикріплюють свої стікери на плакат «Суспільство єдності».
<p>Підсумок (3 хв)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Ветерани та ветеранки не потребують жалю — вони потребують рівних можливостей. • Адаптація — це двосторонній процес: ветерани й ветеранки повертаються до суспільства, а суспільство змінюється для них. • Сильне суспільство — це суспільство, яке вміє підтримувати своїх захисників і захисниць. <p>На завершення прогляньте відео «Як висловити вдячність військовому чи військовій?».</p> <p>Далі — обговорення у колі, яке модерує вчитель або вчителька.</p> <p>Обговоріть з учнями та ученицями, що навіть найменші дії з їхнього боку можуть бути ознакою вдячності для захисників та захисниць.</p>

Джерела

- [Методичний посібник «Мова єдності: діалоги порозуміння».](#)

ДОМАШНІ ЗАВДАННЯ ДО МОДУЛЯ 1

Тема уроку	Диференційовані варіанти домашнього завдання:
<p>Урок 1-2. Взаємодія між громадянами / громадянками й державою у захисті країни</p>	<p>1. Аналітичний звіт Завдання: обрати будь-яку країну з карток (окрім тих, які досліджувала ваша група) та проаналізувати її мобілізаційну модель. Дослідити, які фактори (історичні, економічні, геополітичні) вплинули на її формування, та обґрунтувати, чи можна таку модель частково або повністю застосувати в Україні після війни. Формат: короткий звіт на 1–2 сторінки з аналізом, аргументами та висновками.</p> <p>2. Інфографіка «Модель майбутнього війська України» Завдання: на основі знань із занять розробити інфографіку, яка візуалізує ваше бачення оптимальної моделі військової служби в Україні. Інфографіка має містити ключові елементи (призовний вік, тривалість служби, питання обов'язковості для жінок, можливі альтернативи) та коротке пояснення, чому саме такий підхід є оптимальним. Формат: інфографіка (можна зробити вручну або у вільному доступі в онлайн-редакторах).</p> <p>3. Розширене дослідження та порівняння Завдання: самостійно дослідити мобілізаційну політику ще однієї країни (наприклад, Фінляндії, Литви чи Франції), яка не була представлена на занятті. Створити для неї нову картку. Потім порівняти цю модель із моделлю однієї з країн, яку ваша група вже опрацювала, та визначити, яка з них є більш ефективною для реалій України. Формат: дві нові картки (одна — розширена, інша — зведена) та короткий порівняльний аналіз (до 1 сторінки).</p>
<p>Урок 4. Територіальна цілісність держави. Національний спротив</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Гуманітарії та гуманітарійки <p>Завдання: зробити щоденниковий запис від імені героя чи героїні спротиву (на основі одного з кейсів або власної уяви).</p> <ul style="list-style-type: none"> • Технарі та технарки <p>Завдання: створити інфографіку «Як працює ТРО / ДФТГ» (добровольчі формування територіальних громад).</p> <ul style="list-style-type: none"> • Креативні <p>Завдання: зняти Reels / TikTok з розвінчанням міфів про спротив або демонстрацією ненасильницького спротиву.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Дослідники й дослідниці <p>Завдання: провести мініінтерв'ю в родині: чи були приклади спротиву або боротьби за Україну в історії вашої сім'ї?</p>

ДОМАШНІ ЗАВДАННЯ ДО ТРЕНІНГУ 1

Тема уроку	Диференційовані варіанти домашнього завдання:
Урок 5. Сектор безпеки та оборони України	<p>1. Дослідження Завдання: порівняти оборонні бюджети України та росії (або країн НАТО) у відсотках ВВП, пояснити відмінності та значення цих відмінностей. Якщо можливо, використовуйте офіційні дані та аналітичні звіти.</p> <p>2. Есе Завдання: написати короткий твір-роздум на тему: «Що для мене означає вислів: “Життя воїна / воїнки безцінне. Кожна гривня бюджету — це вибір між смертю й захистом”?».</p> <p>3. Проект Завдання: створити інфографіку або коротку презентацію про один з органів сектору безпеки та оборони (ЗСУ, НГУ, СБУ тощо), його функції та роль у захисті країни.</p>
Урок 9. Адаптація суспільства до потреб військовослужбовців і військовослужбовиць та ветеранів і ветеранок війни, зокрема осіб з інвалідністю внаслідок війни	<p>1. Дослідницьке Завдання: дослідити доступність громади й зняти про це ролик — наскільки магазини, пошта, лікарня інклюзивні для всіх жителів і жительок громади.</p> <p>2. Творче Завдання: зробити інфографіку «5 правил мови єдності у спілкуванні з ветеранами й ветеранками».</p> <p>3. Есе Тема: «Чому адаптація ветеранів і ветеранок важлива для мене і моєї громади?».</p>

Додаткові корисні матеріали:

- [Жінка закопує прапор України на городі, щоб дістати його коли знову прийдуть українські війська](#)
- [Електрик пошкодив лінію, від якої заживлена база окупантів](#)
- [Студенти-активісти в окупації розклеюють листівки містом](#)
- [Бабця переховує сусіда — активіста руху спротиву](#)
- [Автомеханік вивів з ладу техніку окупантів](#)
- [Секретарка голови окупованої громади Ольга завантажила у сховище всі персональні дані жителів окупованої громади та видалили їх з робочого комп'ютера](#)
- [Як безпечно допомагати ЗСУ і волонтерам](#)
- [Як допомогти волонтерам під час війни](#)
- [Підтримка ЗСУ](#)
- [«Пісні спротиву»](#)
- [«Пісні сили»](#)
- [Люди з протезами: як комунікувати?](#)

Проект реалізовувала команда:

Інна Совсун, Анна Коваленко, Вікторія Комарин, Вадим Бейлах, Ірина Кириченко.

В партнерстві з Громадською Організацією «Успішні комунікації»:

Ольга Кутишенко, Оксана Родіонова, Аліса Малицька, Ярема Дух.

При підготовці використані матеріали веб-проєкту **Dovidka.info** Центру стратегічних комунікацій.

Подяки:

12-й бригаді спеціального призначення «Азов» Національної гвардії України за рецензію сценаріїв занять про індивідуальні навички поводження зі зброєю

ГО «Азов.Супровід» за матеріали для розробки уроку «Адаптація суспільства до потреб військовослужбовців і військовослужбовиць та ветеранів і ветеранок війни, зокрема осіб з інвалідністю внаслідок війни»

Демократичній школі «Майбутні» та Тимуру Демчуку за розробку гри «Дві Держави»

OSINT-агенції Moljar за надані матеріали до тем модуля «Інформаційна війна»

Силам Оборони України та всім українцям та українкам, які борються за нашу свободу і дають можливість працювати над розвитком освіти!